

в авангардних країнах і цивілізаціях постіндустріального технологічного способу виробництва. Сьогодні процес технологічної інтеграції продовжується ще більш високими темпами і перетворюється із стійкої тенденції в глобальне економічне явище. Причини цього процесу:

✓ формування глобального фінансового і фондового ринку;

✓ заострення міжнародної конкуренції та посилення її глобального характеру;

✓ зростання масштабів економічної діяльності ТНК;

✓ вдосконалення і подальший розвиток засобів зв'язку, в тому числі, створення глобальної мережі Інтернет, застосування оптоволоконних ліній та запуск спеціальних штучних супутників Землі.

Таблиця 2. Впровадження інновацій на промислових підприємствах [8]

Рік	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	у тому числі маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	14,8	1403	430	15323	631	–
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7,0
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10,0	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9

Застосування інноваційних чинників при формуванні стратегії розвитку в розвинутих країнах світу набуло першочергового значення, що викликано впливом наступних сучасних тенденцій розвитку світової економіки:

✓ якісний людський капітал стає найважливішою характеристикою світового інноваційного розвитку сприяючи підвищенню рівня конкурентоспроможності;

✓ роль інформаційних технологій у процесі поширення знань стає усе більш актуальною для подальшого зростання інноваційної активності;

✓ глобалізація змушує компанії конкурувати на усе більш високих рівнях технологій і в той же час стимулює процеси спеціалізації і локалізації інновацій;

✓ країни, що реалізували концепцію національної інноваційної системи (НІС) зуміли за короткий історичний період часу створити ефективні інноваційні економіки, що включають у себе механізми взаємодії держави, бізнесу, науки й освіти і досягти збільшення загальної наукоємності ВВП.

Зокрема, нові індустріальні країни збільшили наукоємність ВВП у півтора-два рази і наближаються до показників європейських країн і США; новітньою тенденцією є скорочення частки держсектора в умовах стабілізації або скорочення "державного замовлення" науці з національних бюджетів. Наукові підрозділи великих корпорацій, дрібні і середні наукоємні фірми підсилюють свої позиції в національному науково-технологічному розвитку, спираючись на створену за допомогою держави систему освіти, інфраструктуру і деякі пільги економічного характеру.

Подальший розвиток національних інноваційних систем буде спрямовано на їх об'єднання в глобальні

системи, а в перспективі – на створення світової інноваційної системи, основу якої становитимуть США, країни Євросоюзу та Азіатсько-Тихоокеанського Регіону. Звідси, викликом для України є формування національної інноваційної системи, яка спроможна не лише забезпечити високий технологічний рівень промислового розвитку, але й сприяти забезпеченню конкурентоспроможності країни та участі її в якості рівноправного партнера у світовому технологічному процесі.

1. Галиця І.О. Потенціал інноваторів: механізми використання // За ред. акад. НАН України Б.В. Букринського. – Одеса: ІПРЕД НАН України, 2005. – 288с. 2. Гуржій А. М., Каракай Ю. В., Петренко З. О., Вавіліна Н. І., Куранда Т. К. Інноваційна діяльність в Україні: Монографія. – К.: УкрІНТЕІ, 2006. – 152с. 3. Засць А. Державні засади інвестиційної політики у фінансовому секторі України // <http://www.in.gov.ua>. 4. Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" № 433-IV від 16.01.2004 із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 4 листопада 2005 року N 3076-IV, від 9 лютого 2006 року N 3421-IV. 5. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку. Постанова Верховної Ради України № 916-XIV від 13.07.1999 року // Відомості Верховної Ради України, 1999, № 37, стор. 336. 6. Лук'яч Р.В. Актуальні питання державної політики у сфері інвестицій в умовах наближення глобальної економічної кризи // Науково-практичний бюлетень "Інвестиції та інноваційний розвиток". – 2008. – №1. – С.37-40. 7. Національна інноваційна система: зарубіжний досвід, стан в Україні // Аналітичні матеріали до Парламентських слухань. За ред. акад. НАН України В.М. Геєця, д.е.н. Л.І. Федулової. – Київ: НАН України, Інститут економіки та прогнозування, 2007. – 184с. 8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>. 9. Стадник В.В., Йохна М.А. Інноваційний менеджмент: Навч. посібник. – К.: Академвидав, 2006. – 464 с. 10. Стеблінський М.М. Державна інноваційна фінансово-кредитна установа як інструмент забезпечення реалізації державної інноваційної політики // Науково-практичний бюлетень "Інвестиції та інноваційний розвиток". – 2008. – №1. – С.31-32. 11. Стратегія інноваційного розвитку України на 2009-2018 роки та на період до 2039 року // <http://www.in.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 18.09.2009

В. Лук'янов, здобувач

ОПТИМІЗАЦІЯ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

В статті досліджуються проблеми оптимізації платіжних систем в умовах глобальної фінансової кризи. Особлива увага приділена до проблем удосконалення національної платіжної системи. Сформульовані відповідні теоретичні узагальнення та рекомендації.

The article is dedicated to the problem of payment systems optimization amid the global financial crisis. Special attention is given to the issue of the national payment system improvement. There were elaborated corresponding theoretic generalizations and recommendations based on the results of research.

Платіжні системи мають особливу суспільну значимість, тому що це – ключовий компонент не лише фінан-

сової, але й ринкової інфраструктури, а отже, визначальна передумова функціонування та розширеного відтво-

рення всього народногосподарського організму. Водночас – це ключова сфера, що безпосередньо (хоча й спорадично) піддається випробуванням та викликам глобальної фінансової кризи. Як відзначив, у свій час, керівник ФРС США Алан Грінспен, якого процитував Саммерс Б.Д., "платіжна система є невід'ємною частиною фінансової інфраструктури ринкової економіки, в умовах якої організація і функціонування грошово-кредитної, банківської та платіжної систем визначаються в значній мірі потребами ринків, а державний контроль забезпечує їх стабільність і безпеку" [5, с.6]. Фахівці, які включають платіжну систему, перш за все і головним чином, у фінансову інфраструктуру водночас розуміють, що вплив платіжних систем виходить за означені рамки [3; 9]. Це спостерігається, зокрема, при організації та застосуванні міждержавної системи платежів та розрахунків.

У науковій літературі мають місце різні (в залежності від обраних дослідниками критеріїв) визначення платіжної системи. Так, Дж. Стігліц визначає платіжну систему як "сукупність коштів, які необхідні для дотримання зобов'язань, що виникають унаслідок здійснення економічної діяльності" [4]. Російські вчені дають досить різні визначення платіжної системи. Ось окремі приклади. Проф. Ю.Ф. Жуков в одному з підручників платіжну систему подає як "сформовану в країні та закріплену національним законодавством систему розрахунків у формі безготівкового грошового обігу" [5]. За іншим баченням, платіжну систему трактують як "сукупність інструментів та методів, які застосовуються в господарстві для переказу грошей, здійснення розрахунків та врегулювання боргових зобов'язань між учасниками економічного круговороту" [3]; або ж як "сукупність адекватного програмного забезпечення, ліній зв'язку, обчислювальних потужностей, організації робіт, економічного та правового забезпечення" [3, с.33]. Досить своєрідне бачення платіжної системи демонструють окремі російські колеги, заявляючи останню як "сукупність законодавчо регульованих елементів, які забезпечують виконання боргових зобов'язань, що виникають у процесі економічної діяльності" [3, с.37].

Об'єктивне бачення розрахунково-платіжної системи зафіксовано в одному з "Фінансово-кредитних енциклопедичних словників". У даному солідному виданні платіжна система трактується як "сукупність розрахункових відносин між господарюючими суб'єктами, банками, а також між ними та населенням за приводу грошових платежів, що здійснюються в безготівковій формі" [7, с.437]. І все ж таки, більшість авторів пропонують більш широке розуміння категорії платіжної системи, з якою атрибутивно пов'язують міжнародні розрахунки. Так в підручнику під загальною редакцією проф. Л.М.Красавиної платіжна система трактується як форма регулювання платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями, що виникають у зв'язку з політико-економічними й культурними відносинами між юридичними особами та громадянами різних країн [8]. І подібне різнобарв'я визначень платіжної системи можна продовжувати.

Водночас виклики та загрози глобальної фінансової кризи зумовили очевидну необхідність консолідувати наукові та експертно-аналітичні зусилля на міжнародному рівні з тим, щоб виробити й запропонувати світовій спільноті конкретну й продуктивну модель фінансової сфери. На початку 2009 р. у рамках Європейського Союзу була сформована дослідницька група на чолі з Жаком де Ларозьєром, яка мала запропонувати нові рішення щодо покращення контролю фінансової сфери та ринків фінансових послуг, а також функціонування платіжно-розрахункових систем [13].

Платіжна система є важливим компонентом фінансової системи, тому "план реформ", зрозуміло, включав

якісні зміни в єдиному платіжному просторі Європейського Союзу. Наступною по важливості рекомендацією стала пропозиція створення нового мегарегулятора, який би професійно, максимально використовуючи ринкові максими (принципи, правила, закономірності), передбачав фінансові ризики і своєчасно попереджав про них європейську спільноту [13]. Оскільки системні ризики – це, головним чином, криза довіри з боку ключових суб'єктів й учасників фінансової сфери, зокрема, ризики спонтанного виводу валютних ресурсів із базових грошово-кредитних інститутів (банків, у першу чергу), то визначальною метою мегарегулятора стає завдання утримання в сталому режимі перш за все платіжні системи.

У Європейському співтоваристві платіжна система обслуговує грошовий обіг, який, в свою чергу, є найважливішим чинником, компонентом й інструментом грошово-кредитної, валютно-курсової та в цілому фінансової політики в ЄС. Водночас, де факто, всі фінансово-наглядові й контролюючі органи працюють у національних рамках та масштабах. І попри те, що в кожній країні ЄС контрольно-наглядові органи побудовані на ринкових засадах і практично мало чим відрізняються, все ж таки вони несуть в собі певну ексклюзивність. До цього часу саме національні контрольно-наглядові режими – визначальним чином впливають на функціонування платіжних систем.

Однак завдяки запланованій реалізації "плану Ларозьєра" інтенсивно набиратимуть ваги саме міждержавні, міжрегіональні принципи та правила функціонування фінансових (у т.ч. й платіжних) систем. Тому основне питання сьогодні – як максимально скоординувати й поєднати політику та практичні дії, що здійснюються на національних теренах зі світовими тенденціями, отримавши через вплив зінтегрованої контрольно-наглядової системи, пролонгований синергійний ефект. Таким чином, стає зрозумілою очевидність, що не лише країни ЄС, але й кожна національна платіжна система, що нині, нібито, функціонує "сама по собі", – напередодні кардинальних й принципових змін. Ці останні в першу чергу стосуються принципів та правил регулювання фінансової (в т.ч. платіжної) системи.

Зрозуміло, що дана тенденція не повинна залишатися поза увагою в Україні. Вітчизняна фінансово-кредитна (банківська) система, господарюючи суб'єкти та учасники фінансових ринків вкрай зацікавлені в тому, щоб вся фінансова сфера і, в першу чергу, Національна платіжна система (НПС), все більшою мірою враховували загальноєвропейські тенденції. Тому що лише такий шлях є запорукою того, щоб НПС знаходилася на необхідному цивілізаційному рівні та функціонувала в оптимальному режимі. У кінцевому підсумку, великою мірою від цього залежить можливість ефективного підприємництва й бізнесу, весь відтворювальний процес у національній економіці. Саме в цьому сенсі має рацію пропозиція фахівців з фінансового права про формування в Україні макрорегулятора фінансової сфери [1, с.389-390], завдяки чому стане можливим уникнути багатьох негараздів, які нині відчутно послаблюють вітчизняну банківську систему, ринки фінансових послуг, а також національну платіжну систему.

Оптимізація платіжної системи України передбачає, перш за все, якісні зміни та чітку компонентну ієрархію в фінансово-платіжній системі країни. У конкретному виразі йдеться про такі складові національної платіжної системи: 1) Національна система електронних платежів Національного банку України (НСП); 2) Внутрішньобанківські платіжні системи; 3) Програмні комплекси, що забезпечують автоматизацію роботи банків – "Операційний день банку"; 4) Система "клієнт – банк", яка забезпечує електронні розрахунки та гарантує своєчас-

ність й оперативність платежів на міжбанківському рівні; 5) Система масових платежів через використання пластикових карток; 6) Система обігу цінних паперів та похідних фінансових інструментів на фондовому ринку та торговельних майданчиках. Кожна із зазначених платіжних систем виконує свою функцію. Кожен з різновидів указаних вище платіжних систем має свою специфіку і виконує важливу роль у якісному забезпеченні необхідних розрахунків та платежів. Водночас Національна система електронних платежів Національного банку України є фактично базовою для всіх інших систем.

Найважливішою особливістю сучасної НПС є практичне завершення переходу від платіжних систем, що базувалися на переважаючому використанні паперових документів до електронних систем платежів. Попри те, що традиційні безготівкові платіжні інструменти (чеки, платіжні доручення, авізо тощо) поки ще достатньо розповсюджені на вітчизняних теренах, усе більш виразною тенденцією стає застосування та використання електронних платежів [12]. Саме даний інноваційний стрибок в інформаційно-технологічному забезпеченні функціонування НПС відкриває реальну можливість для практичного вирішення вельми важливої науково-практичної проблеми – формування концепції єдиного платіжного простору в національних економіках.

Вирішення даної перспективи в країні, що не має сталої культури ринкових відносин (саме такою на даний час є Україна), першочергово має супроводжуватися законодавчим та нормативно-правовим забезпеченням ринкових принципів, правил, процедур і стандартів, на базі яких реально може виникнути й утвердитися єдиний загальнонаціональний платіжний простір. У цьому сенсі не можна погодитися з фахівцями, які виводять так звану "унікальність" національної платіжної системи з відмінностей, що не є типовими, виходячи з загально цивілізаційних критеріїв та ознак. "Відмінні ознаки, характерні для окремих країн (розмір, обставини історичного розвитку, правова система, ділова практика, комунікаційна система, інфраструктура, ступінь розвитку закладів та їх інструментів тощо) роблять національну платіжну систему унікальною"[2, с. 31].

Водночас дані автори пропонують надмірно звужену трактовку поняття національної платіжної системи, практично повторюючи одну з вищенаведених формул російських колег: "Платіжна система країни – це сукупність законодавчо регульованих елементів, котрі забезпечують виконання боргових зобов'язань, які виникають у процесі економічної діяльності"[2, с. 33]. До речі, "боргові зобов'язання" і "платежі та розрахунки" – далеко не тожні явища. Звичайно, що окрім суто платіжних послуг – розміщення рахунків і перекази (переміщення) грошових коштів НПС сприяють наданню кредитних послуг. Однак, запропонована формула "платіжної системи країни" як "виконання боргових зобов'язань" не відповідає дійсності. Платіжний процес не рідко супроводжується використанням короткострокових фінансових допінгів (фактично кредитів), наприклад, у режимі овердрафт або репо.

До платіжних систем відносяться як системи для переказів відносно невеликих грошових сум (якими розпоряджаються господарючі суб'єкти середнього та малого бізнесу, приватні підприємці тощо), так і міжбанківські системи, що використовуються для переміщення крупних сум грошей. На додаток до цього існують системи перетоку капіталу (в тому числі тіншові) на міжнародних ринках. Платіжні системи обов'язково використовують механізми та інструменти валютної конвертації з метою безперешкодного відправлення та отримування відповідних грошових переказів. Зокрема, платіжні

системи виконують функцію ретрансляції потоків, що містять всю необхідну інформацію щодо переказу грошових коштів. Зрозуміло, що електронні грошові перекази передбачають необхідні процедури перевірки та контролю щодо достовірності та надійності електронного підпису тощо [10].

При класичній процедурі розрахунків на валовій основі виконується перевірка кожного платіжного документу, що дає змогу підтвердити (або, навпаки, заперечити) наявність у платника достатніх грошових ресурсів для покриття фінансового зобов'язання [3]. Розрахунки на валовій основі передбачають здійснення кожної фінансово-грошової операції шляхом відповідного переказу відповідної грошової суми через окреме доручення або вимогу. Доречно нагадати, що на сьогоднішнє ініціювання грошового переказу, як правило, здійснюється за такими видами розрахункових документів – платіжне доручення, платіжна вимога, платіжна вимога-доручення, меморіальний ордер тощо.

Водночас такий різновид фінансових розрахунків, як міжбанківські платежі передбачають трояку систему. По-перше, електронну міжбанківську систему великих грошових переказів або розрахунків на валовій основі (брутто-розрахунків) [11]. По-друге, нетто-розрахунки, що передбачають систему роздрібних операцій, які обслуговуються кліринговими палатами. По-третє, розрахунки на чистій основі, що являють собою залік взаємних вимог та зобов'язань (двосторонніх або багатосторонніх) [9].

НПС – ключовий елемент всієї фінансової системи. Тому заявлений вище підхід щодо розуміння платіжної системи країни, окрім всього іншого, дозволяє сформувати універсальну платіжну платформу, здійснити загальну оптимізацію Національної платіжної системи в умовах фінансової кризи. Якщо ж аналізувати весь відтворювальний цикл кожного окремого національного господарства, то оптимізація платіжно-розрахункового обслуговування неминуче позитивно вплине на такі його фази, як виробництво, обіг, розподіл та споживання. Таким чином, є всі підстави розглядати синергійний вплив платіжної системи саме в контексті розширеного відтворення не лише фінансової системи чи її ринкових складових та компонентів (напр., обслуговування ринків фінансових послуг), а й всієї економіки в цілому. Іншими словами, оптимізація платіжних систем в умовах фінансової кризи – це означає гарантування стабільного й безпечного розвитку економіки в цілому, тому є ключовим завданням для окремих держав та міжнародних фінансових організацій.

1. Ковальчук А.Т. Финансовое право в рыночных системах. – К.: "Парламентське видавництво", 2008. – 506 с.
2. Вовчак О.Д., Шпаргалко Г.Є., Андрейків Т.Я. Платіжні системи. Навчальний посібник. – К.: Знання. – 2008. – 342 с.
3. Ушанов П.В. К вопросу о развитии и антикризисном управлении платежной системой Банка России // Деньги и кредит. – 2008. – № 11. – С.32.
4. Stiglitz J.E., Bhattacharya A. Underpinnings, for Stable and Equitable Global Financial System. – N-Y. World Bank, 1999. – P. 3.
5. Платежная система: структура, управление и контроль / Под ред. Саммерса Б.Д. – МВФ, 1994. – С.6-7.
6. Общая теория денег и кредита. Учебник. Под ред. Жукова Е.Ф. – М., 1995. – С.11.
7. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. – М.: Финансы и статистика, 2002. – С. 817.
8. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: Учебник / Под ред. Л.Н.Красавиной. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2001. – С. 211.
9. Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. О.И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1998. – С.250.
10. Липис А., Маршалл Т., Линкер Я. Электронная система денежных расчетов. – М., 1988. – С. 10.
11. Шамраев А.В. Общій теоретический анализ систем валовых расчетов в режиме реального времени зарубежных стран. // Деньги и кредит. – М., 1998. – № 1. – С.47.
12. Усоскин В.М. Банковские пластиковые карточки. – М.: Вазар-Ферра, 1995. – С. 6.
13. Київський телеграф, 25 вересня – 1 жовтня 2009 р, с. 6.

Надійшла до редколегії 18.09.2009